

The Duality between Nationalism and Cosmopolitanism in Marxism and the Soviet Union

Habibollah Fazeli¹

Assistant Professor, Department of Political Science, Faculty of Law
& Political Science, University of Tehran, Tehran. Iran

Ali Karimi

M. A. Student in Political Science, Faculty of Law & Political Science,
University of Tehran, Tehran. Iran

(Date received: 28 December 2022 - Date approved: 8 May 2023)

Abstract

Introduction: This article aims to explore a semi-hidden duality and contradiction within the ideology of Marxism, and the period under discussion is from the announcement of the Communist Manifesto in 1848 to the death of Stalin in 1953. The characters discussed in this article are Karl Marx and Friedrich Engels as the founders of Marxism and Vladimir Lenin, Leon Trotsky and Joseph Stalin as the first leaders of the Soviet Union. The concepts of nation, nationalism and cosmopolitanism and their corresponding concepts have been used frequently in Marxist works but the attitude of the founders of Marxism, Marx and Engels and the first political leaders of Marxism, Lenin, Trotsky and Stalin, who were the first leaders of the Soviet Union were not the same, both in the theoretical and practical aspects towards these concepts. In general issues such as nation and nationalism on the one hand and cosmopolitanism on the other are opposing concepts; Also, in ideology of Marxism, proletarian cosmopolitanism is proposed as an ultimate ideal. Therefore, it is expected that the attitude of Marxists towards the nation and nationalism has always been pessimistic and negative and towards cosmopolitanism, it has always been optimistic and positive, but the issue that this article intends to address and analyze is that their attitude towards these concepts and phenomena is not always based on this model and the duality and contradiction that is sometimes hidden

1. E-mail: h.fazeli@ut.ac.ir (Corresponding Author)

and sometimes obvious in their speech and actions, is visible. This duality and contradiction appear from the founding and emergence of the ideology of Marxism by Marx and Engels until the later Marxists such as Georgy Plekhanov, Karl Kautsky and Rosa Luxemburg to the first leaders of Soviet Union and many other great Marxists. Sometimes the concepts of nation and nationalism can be seen in the works of the first thinkers and leaders of Marxism in such a way that they seem to have accepted these concepts as social realities, both in the objective and the subjective dimension and have a positive aspect. This is while these thinkers and leaders in their other works consider the nation and nationalism as a negative phenomenon that should be removed from the field of human societies. Whenever the discussed thinkers consider the nation and nationalism with an optimistic attitude, it is assumed that they do not have much inclination towards cosmopolitanism or even reject it, because the nation and nationalism in general are not compatible with cosmopolitanism. While in many of their works, completely optimistic and biased attitudes towards cosmopolitanism and transnationalism can be seen and this is another aspect of duality and conflict under discussion. There is no doubt that the ideology of Marxism inherently does not want to be limited to a territorial area, even to the extent of a country. Considering its slogans and its content, this ideology is a universal thought and wants to include as many minds and lands as possible. Therefore, the tendency and partiality of early Marxists towards cosmopolitanism is a fundamental tendency and their optimistic attitude towards nationalism which is sometimes expressed, is superficial.

Research Question: Based on the above-mentioned explanations, we can raise the question of what were the views of the founders of Marxism and the first leaders of the Soviet Union regarding the concepts of nation and nationalism compared to cosmopolitanism, and what are the reasons for the duality and conflict about it?

Research Hypothesis: In this regard, it can be hypothesized that the reason for the duality and conflict of attitudes towards the concepts of nation and nationalism compared to cosmopolitanism in Marxism is the use of nation and nationalism as a tool to achieve ideological goals, including cosmopolitanism.

Methodology :The research method is qualitative and is based on Quentin Skinner's Speech and its data is collected from library resources. In this method, the author's intention is the most important issue, and its ultimate meaning is in the author's situation and

objective intention. Also, the collected data has been analyzed in this article.

Results and Discussion: In this article, it is concluded that the discussed duality and contradiction arose because the founders and first political leaders of Marxism considered the nation and nationalism as a means to achieve their ideals and ideological goals, including the spread of Marxism and transnationalism. In other words, they have no faith and respect for the nation and nationalism and only use these concepts as tools based on the idea of "the end justifies the means" used these concepts as instruments.

Conclusion: This instrumental use specially was to achieve these goals: the advancement of ideological goals, including the facilitation of proletarian revolutions and the achievement of cosmopolitanism. for the survival of the newly established Soviet government; To create a united front in support of the Soviet Union against the capitalist front; Compromise with capitalist enemy countries and finally the possibility of coexistence of different ethnicities and nations within the Soviet Union, including Central Asian nations and then trying to integrate them within the framework of Marxism ideology. These findings can answer some questions and issues related to Marxism, for example, in Central Asian countries and reveal the reasons for the failure of this ideology at the level of the international system. The results of this research can be used to analyze other Marxist tendencies, including Marxist parties and groups.

Key Words: Marxism, Cosmopolitanism, Duality and Contradiction, Nationalism, Russia, Soviet Union.

دوگانگی میان ملی‌گرایی و جهان‌وطن‌گرایی در مارکسیسم و اتحاد شوروی

حبیب‌الله فاضلی^۱

استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

علی کریمی

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران،

تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۷ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۱۸)

چکیده

ملت، ملی‌گرایی و جهان‌وطن‌گرایی، بارها مورد توجه پدران مارکسیسم و نخستین رهبران اتحاد شوروی قرار گرفته‌اند. رویکرد آن‌ها به این مفاهیم، همواره یکسان نبوده است و دوگانگی و تناقضی آشکار، در اندیشه و عملشان دیده می‌شود. این دوگانگی در سراسر دوران حکومت شوروی و در همه جمهوری‌های آن از جمله جمهوری‌های آسیای مرکزی، بارها و به شکل‌های گوناگون نمود داشته است. این پرسش مطرح است که پدران مارکسیسم و نخستین رهبران شوروی، چه نگرشی نسبت به ملت، ملی‌گرایی و جهان‌وطن‌گرایی داشته‌اند و دلیل دوگانگی و تناقض نظری و عملی آن‌ها به این مفاهیم چه بوده است؟ در پاسخ، این فرضیه طرح می‌شود که دلیل وجود دوگانگی و تناقض در نگرش بنیان مارکسیسم و نخستین رهبران شوروی نسبت به ملت، ملی‌گرایی و جهان‌وطن‌گرایی، کاربرد ابزاری ملت و ملی‌گرایی برای دستیابی به هدف‌های ایدئولوژیک، مانند جهان‌وطن‌گرایی بوده است. رویکرد پژوهشی این نوشتار، کیفی و مبتنی بر روش کنش‌گفتاری کوئنتین اسکینر است و داده‌های آن از اسناد و منابع کتابخانه‌ای گردآوری شده‌اند. یافته این نوشتار این است که هدف اصلی اندیشمندان مارکسی متقدم، تحقق آرمان‌های مارکسیسم از جمله جهان‌وطن‌گرایی بوده است. ایشان، ملت و ملی‌گرایی را به‌عنوان ابزارهایی در این راه به کار می‌بردند. دوره زمانی نوشتار، از سال ۱۸۴۸، زمان انتشار بیانیه کمونیستی تا سال ۱۹۵۳ زمان مرگ استالین است. شخصیت‌های مورد بحث، مارکس و انگلس به‌عنوان پدران مارکسیسم و لنین، تروتسکی و استالین به‌عنوان نخستین رهبران اتحاد شوروی هستند.

واژگان اصلی: مارکسیسم، جهان‌وطن‌گرایی، دوگانگی و تناقض، ملی‌گرایی، روسیه، اتحاد شوروی.

۱. نویسنده مسئول: h.fazeli@ut.ac.ir

مقدمه

میان ملت و ملی‌گرایی در برابر جهان‌وطن‌گرایی، با توجه به تعریف‌های‌شان همبستگی چندانی دیده نمی‌شود. این موضوع‌ها، در سطح‌های ذهنی و عینی، در برابر یکدیگر قرار می‌گیرند. نخست، این مفاهیم را تعریف می‌کنیم. ملت موجودیتی فرهنگی است و یعنی مردمانی که به پشتوانهٔ نژاد، ارزش‌ها، سنت‌ها، زبان، تاریخ یا دین مشترک با یکدیگر پیوند یافته‌اند و به‌طور معمول در سرزمین یکسانی زندگی می‌کنند (Heywood, 2019: 278). ملی‌گرایی مفهومی سیاسی است که بر پایهٔ هماهنگی میان نظام سیاسی و ملت استوار است و به‌عنوان یک نظریهٔ مشروعیت سیاسی، می‌گوید مرزهای ملت و سیاست نباید یکدیگر را قطع کنند (Gellner, 2021: 23-24). جهان‌وطن‌گرایی یعنی پدیدآوردن ساختارهای فراملی‌ای که یک حکومت جهانی را بر پایهٔ وفاداری‌های همهٔ مردم جهان ایجاد کند، صرف نظر از تفاوت‌های دینی، اجتماعی و ملی آن‌ها (Heywood, 2019: 312). در این نوشتار، منظور از جهان‌وطن‌گرایی، جهان‌وطن‌گرایی پرولتری نهفته در روایت مارکسی است.

برای تحلیل و اثبات فرضیه از روش «کنش‌گفتاری» اسکینر استفاده می‌کنیم. در این روش، «منظور نویسنده» اهمیت محوری دارد و معنای نهایی آن در وضعیت عینی^۱ و نیت یا هدف^۲ نویسنده نهفته است (Skinner, 2020: 183-219). برای این اساس رهبران سیاسی و حزبی و نویسندگان وابسته به آن‌ها در هنگامهٔ سکوت، نوشتن، سخنرانی یا گفت‌وگو، در پی انجام دادن کاری هستند و به‌وسیلهٔ آن، «منظور سیاسی» ویژه‌ای را پیگیری می‌کنند و هیچ کنش خالی از معنایی برایشان وجود ندارد. فهم چرایی و چگونگی منظور سیاسی، در گرو توجه به قواعد عام زبانی و زمینه‌مندی تاریخی آن است، زیرا همهٔ کنش‌های سیاسی و فکری ماهیتی «تعاملی» دارند، تعاملی میان مسائل، پرسش‌ها و تنگناهای زمانه‌ای که البته برگرفته و متأثر از روان‌شناسی نویسنده است. از زاویهٔ دید روش کنش‌گفتاری اسکینر، همهٔ متن‌ها و کنش‌های سیاسی و فکری پدران مارکسیسم و رهبران اتحاد شوروی، هم‌کنش‌هایی^۳ مقصودرسان برای رویاروی با مسائل و تعارض‌های ذاتی و تاریخی مارکسیسم در نسبت دوگانهٔ ملی‌گرایی و فراملی‌گرایی بوده‌اند که به تفصیل در ادامه بیان می‌کنیم.

پیشینهٔ پژوهش

در ایران و در منابع داخلی، دربارهٔ تناقض میان ملی‌گرایی و جهان‌وطن‌گرایی در مارکسیسم، پژوهش زیادی با اشارهٔ مستقیم به موضوع انجام نشده است. در منابع خارجی نیز به این

-
1. Motivation
 2. Intention
 3. Interactive

تناقض اشاره‌های مستقیم و غیرمستقیم معدودی شده است. در ادامه به برخی از این آثار اشاره می‌کنیم:

اندرسون (۱۳۹۸) در کتاب «مارکس در باب جوامع پیرامونی: قومیت، ملی‌گرایی و جوامع غیرغربی»، به دیدگاه‌های مارکس و انگلس درباره ملت و استقلال ملی جوامعی چون لهستان و ایرلند پرداخته است. کولایی (۱۳۹۲) در کتاب «اتحاد شوروی از تکوین تا فروپاشی» می‌نویسد: بر پایه قانون اساسی ۱۹۳۶ شوروی، ملیت‌های گوناگون با یکدیگر برابر و ملیت‌ها حق جدایی داشتند، هرچند در عمل، به هیچ‌کدام از آن‌ها این اجازه داده نشد. بِنِر (۱۳۸۶) در مقاله «نظر مارکس و انگلس درباره ملت‌گرایی و هویت ملی»، نگرش آن‌ها را درباره ملت و هویت ملی بررسی و به تناقض موجود اشاره کرده است. مالشویچ (۱۳۹۴) در کتاب «جامعه‌شناسی قومیت» نوشته است هرچند از نگاه مارکس و انگلس، پرولتاریا نیروی اصلی عمل‌کننده انقلابی بود، به باور آن‌ها، این نیرو باید در آغاز در چارچوب یک مبارزه ملی با سرمایه‌داری کشور خود، به سوی انقلاب سوسیالیستی برود.

هیوود (۱۳۹۸) در کتاب «درآمدی بر ایدئولوژی‌های سیاسی»، با نگاهی به نظریه «سوسیالیسم در یک کشور» استالین که در چارچوب آن با نگرشی ملی به شوروی نگاه می‌شود، این نظریه را نوآوری بزرگی از سوی استالین دانسته است. در همین زمینه کولایی (۱۳۸۷) در کتاب «استالین‌گرایی و حزب توده ایران» می‌نویسد استالین در مورد راهبرد انقلاب جهانی، باور داشت که انقلاب سوسیالیستی مانند کالای قابل صدور نیست، بلکه باید زمینه‌های آن، از راه پیدایش هسته‌های کمونیستی در کشورهای گوناگون فراهم و از خارج نیز تقویت شود. کاستلز (۱۳۸۹) در کتاب «عصر اطلاعات»، به نادیده‌گرفتن ملیت از سوی بلشویک‌ها در دوره‌ای از حکومت شوروی اشاره کرده است که به‌منظور ناپدیدکردن تمایزهای ملی و یک‌پارچه‌سازی ملت‌ها زیر چتر جهان‌وطن‌گرایی پروولتری انجام می‌شد. همچنین کولایی (۱۳۹۰) در کتاب «سیاست و حکومت در آسیای مرکزی»، اشاره می‌کند در جمهوری‌های شوروی از جمله جمهوری‌های آسیای مرکزی، روس‌ها به‌طور گسترده‌ای نفوذ کرده بودند و حاکمیت در دست ملیتی نبود که در هر جمهوری اکثریت را تشکیل می‌داد.

آرنت (۱۴۰۰) در کتاب «توتالیتاریانیسم»، به جهان‌وطن‌گرایی به‌عنوان یکی از هدف‌های بنیادین کمیترون و حکومت شوروی اشاره کرده و نظریه «انقلاب دائمی» تروتسکی را راهی برای دستیابی به این هدف برشمرده است. راسل (۱۳۹۹) در کتاب «بلشویسم، از نظریه تا عمل»، گفته است جهان‌وطن‌گرایی به‌صورت بنیادین در نگرش‌های کمونیست‌ها وجود دارد. سرویس (۱۳۹۹) در کتاب «لنین، زندگی انقلابی سرخ»، به موضوع مسئله ملی و حق تعیین سرنوشت ملت‌ها که از سوی لنین ارائه شد، اشاره کرده و آن را راهکاری برای گردآوردن جوامع پیرامون شوروی زیر نفوذ کمونیسم دانسته است. شوب (۱۳۹۸) در کتاب «لنین بدون

نقاب»، گفته است لنین همواره آرزوی یک انقلاب سوسیالیستی جهانی را در سر داشته و همواره برای دست‌یابی به این آرمان جهان‌وطن‌گرایانه تلاش کرده است. فوکویاما (۱۳۹۷) در کتاب «نظم و زوال سیاسی»، گفته است حکومت شوروی در راستای هدف‌های جهان‌وطن‌گرایانه خود، در اندیشه پدیدآوردن یک «انسان جدید شورویایی» و ناپدیدساختن تمایزهای ملی جوامع زیر نفوذ خود بوده است.

نگاه مثبت به ملت و ملی‌گرایی

ملت و ملی‌گرایی، گاهی با نگاهی بی‌طرفانه، در نوشته‌های پدران و نخستین رهبران شوروی به‌کار رفته‌اند. مارکس در «گروندریسه»، هنگامی که دربارهٔ واردات، صادرات و دیگر کنش‌های اقتصادی می‌نویسد (Marx, 2020c: 81) و زمانی که برخی ملت‌ها را الگوی ملت‌های دیگر برای یافتن سیر حرکت تکامل طبیعی خود می‌داند (Marx, 2019: 31)، بارها واژهٔ ملت را به‌کار می‌برد. لنین نیز در آثار خود، با کاربرد اصطلاحات «ستم ملی» و «آگاهی ملی»، نگرش بی‌طرفانه‌ای نسبت به این واژه‌ها دارد (Lenin, 2017: 151). این اندیشمندان همچنین در موارد بسیاری، نگاهی مثبت به ملت و ملی‌گرایی دارند. مارکس در جلد سوم «سرمایه»، پیگیرانه از حقوق و استقلال ملی چین، ایرلند و لهستان در برابر انگلستان و روسیه پشتیبانی می‌کند (Anderson, 2019: 50).

مارکس در موارد بسیاری، از مبارزهٔ ملی ملت‌های ستمدیده در برابر امپراتوری‌ها پشتیبانی می‌کند. شاید این پشتیبانی ریشه در این گفتهٔ او داشته باشد که این گروه‌های قومی نمی‌توانند خود را معرفی کنند، پس باید نمایندهٔ آن‌ها شد و معرفی‌شان کرد (Ahmadi, 2021: 370). هرچند نیروی اصلی انقلاب‌های مارکسی، پرولتاریا است، مارکس و انگلس حتی پرولتاریا را نیز مستقل از ملت خود نمی‌دانند. آن‌ها در مرام‌نامهٔ کمونیست بیان می‌کنند مبارزهٔ پرولتاریا با سرمایه‌داری، در آغاز یک مبارزهٔ ملی است و پرولتاریای هر کشور، نخست باید با سرمایه‌داری کشور خود رودررو شود (Malesevic, 2015: 33-36). مارکس می‌گوید زمانی که پرولتاریا به موجودیت خود در سطح ملی آگاه شود، می‌تواند انقلاب خود را در سطح ملی آغاز کند و به انجام رساند (Marx, 2020d: 22-23). به گفتهٔ وی، انقلاب‌های اجتماعی تنها از ملت‌های بسیار توسعه‌یافته انتظار می‌روند و می‌توانند به سرنگونی سرمایه‌داری ملی و برپایی رژیم‌های سوسیالیستی منجر شوند (Smith, 2015: 102). از این رو، می‌بینیم که پدران مارکسیسم بارها از زاویهٔ دید مثبتی به مفاهیم و پدیده‌های ملت و ملی‌گرایی نگریسته‌اند. در ادامه خواهیم دید که همین نگرش در برخی آثار و رفتار نخستین رهبران شوروی نیز دیده می‌شود.

رهبران انقلاب روسیه، روسیهٔ تزاری را «زندان ملیت‌ها» می‌دانستند و لنین در سال ۱۹۱۶، از حق تعیین سرنوشت ملت‌ها پشتیبانی کرده است (Koolae, 2011: 41). لنین در رسالهٔ «دربارهٔ حقوق ملیت‌ها»، می‌گوید ملت‌های گوناگون در تعیین سرنوشت خود مجازند و اگر

بخواهند، می‌توانند حکومت دلخواه خود را پدید آورند؛ هدف او ضربه‌زدن جنبش‌های ملی به حکومت تزاری بود (Koolae, 2013: 38-39). ملی‌گرایی از نگاه لنین نیروی مؤثری بود که ملت‌های زیر نفوذ امپراتوری اتریش و مجارستان می‌توانستند آن را برای رهایی خود به‌کار ببرند (Thomson, 2020: 829). وی حق استقلال ملت‌هایی را که جزئی از بدنه ملت‌های دیگر و زیر نفوذ آن‌ها بودند به رسمیت می‌شناخت و آن را با عنوان خودگردانی ملت‌ها تفسیر می‌کرد (Ahmadi, 2021: 343). قانون اساسی سال ۱۹۱۸ شوروی نیز، برای ملیت‌ها حقوق برابر قائل بود (Koolae, 2013: 35).

معروف‌ترین نظریه استالین در زمینه اندیشه‌های مارکس به نام «سوسیالیسم در یک کشور» نیز نگرش مثبتی به ملت و ملی‌گرایی در روسیه دارد. بر پایه این نظریه، هنگامی که انقلاب‌های جهانی فروکش کنند، دست‌کم می‌توان نظام سوسیالیستی را تنها در روسیه پدید آورد (Bashirieh, 2017: 119-120). در تداوم حیات اتحاد شوروی نیز گرایشی راهبردی را در راستای پدید آوردن ملت - دولت نیرومند می‌توان دید (Ghavam, 2014: 398). نمونه دیگر، سیاست «هوشی‌مینه» رهبر ویتنام بود که از بسیاری ابعاد، عمل‌گرا و به دنبال پدید آوردن آمیزه‌ای از ملی‌گرایی و جهان‌وطن‌گرایی در کمونیسم میهنی خود بود (Walker and Gray, 2007: 138).

نگاه منفی به ملت و ملی‌گرایی و نقد و طرد آن‌ها

پدران مارکسیسم و نخستین رهبران اتحاد شوروی، از زاویه دیگری نیز به مفاهیم و پدیده‌های ملت و ملی‌گرایی می‌نگرند و زاویه دیدشان بدبینانه است. مارکس هیچ‌گاه خودمختاری ملی را به عنوان اصلی بنیادین که برخاسته از یک جنبش آزادی‌خواهانه باشد، مطرح نکرد (Anderson, 2019: 260). مارکس، انگلس، کائوتسکی، لنین، استالین و لوکزامبورگ، هیچ‌یک تلاش نکردند نظریه یا چارچوبی برای ملت و ملی‌گرایی مطرح کنند (Smith, 2015: 37). از این رو، این مفاهیم از نگاه آن‌ها چندان بنیادین نیستند که بخواهند تعریفی از آن‌ها ارائه دهند. مارکس در سخنرانی خود به مناسبت افتتاح بین‌الملل یکم، می‌گوید: «اگر درست است که رهایی طبقه زحمتکش، مشروط به اتحاد و اشتراک مساعی برادرانه آن‌هاست، انجام‌یافتن این رسالت بزرگ با وجود سیاست خارجی‌ای که با دنبال کردن نقشه‌هایی جنایت‌کارانه بر پیش‌داوری‌های ملی دامن می‌زند و با برانگیختن ملت‌ها، یکی بر ضد دیگری، خون و سرمایه مردم را در جنگ‌های راهزانه به هدر می‌دهد، چگونه امکان‌پذیر است؟» (Marx, 2020a: 50). این تعبیر از ملت به مثابه واقعیتی که میان مردم کشورها ستیز پدید می‌آورد، نشانگر نگاه منفی مارکس به آن است.

مارکس و انگلس در مرام‌نامه کمونیست نوشتند کارگران کشوری ندارند و چیزی را که ندارند، نمی‌توان از آن‌ها گرفت (Marx and Engels, 2019: 62). در اینجا پیداست که ایشان

هیچ‌گونه تعلق خاطری به ملت ندارند. مارکس به مانند امیل دورکیم، ملی‌گرایی را نگرشی ویرانگرتر از هر نگرش دیگری می‌داند و باور دارد زمانی که سوسیالیسم برپا شود، ملی‌گرایی از میان خواهد رفت (Giddens and Sutton, 2017: 631). مارکس و انگلس استدلال می‌کردند این توده‌ها هستند که منشأ تحولات تاریخی‌اند و در نتیجه تاریخ، توسعه امر مطلق از راه اشکال گوناگون روح یا آگاهی ملی نیست، بلکه تضاد طبقاتی است که با توسعه دیالکتیکی ابزار تولید پدید آمده است (Gillespie, 1984: 119).

از آنجا که بخش اصلی اندیشه مارکس در جهت تلاش برای براندازی سرمایه‌داری بود، هر فراورده‌ای را نیز که به‌طور واقعی یا به‌تصور وی ساخته سرمایه‌داری بود، رد می‌کرد. او قوه مجریه دولت مدرن را کمیته‌ای می‌دانست که به مدیریت کارهای طبقه سرمایه‌دار می‌پردازد (Marsh and Stoker, 2020: 334). او دولت را ابزار سیطره طبقاتی می‌دانست که به کمک آن یک طبقه بر طبقه دیگر ستم می‌کند (Popper, 2017: 176). تحلیل‌های مارکسی، ملت - دولت را یکی از متغیرهای بنیادین و سرچشمه سرمایه‌داری می‌دانستند (Little and Smith, 2016: 482) و تصور می‌کردند در جهان سرمایه‌داری که اندک‌اندک بیگانگی میان توده‌ها و زمام‌داران دولت ملی بیشتر می‌شود، ویژگی‌های مربوط با ملت و ملیت کاهش می‌یابند و سرانجام روزی فرا خواهد رسید که ملیت و ملی‌گرایی، دیگر عوامل تفرقه و دشمنی کشورها نخواهند بود (Linklater, 2007: 58)، زیرا از اساس ناپدید خواهند شد.

به باور مارکس، تحقق کامل ماهیت انسانی با پایان سیاست همراه خواهد بود (Skinner, 2011: 74). مارکس واحد طبقه را در اولویت قرار می‌دهد و آن را پایدارتر از هر دسته‌بندی اجتماعی دیگر می‌داند. به باور وی در هر مبارزه قومی، یک مبارزه طبقاتی پنهان وجود دارد؛ زمانی که با پیدایش جامعه ناب کمونیستی، تفاوت‌های طبقاتی از میان بروند، قومیت و ملیت، یعنی عوامل دشمنی‌های اجتماعی و بین‌المللی، از میان خواهند رفت (Malesevic, 2015: 37). (38) مارکس و انگلس درباره جامعه کمونیستی آن‌چنان آرمانی می‌اندیشیدند که ملت‌ها و ملیت‌ها را یکی از قربانیان آن می‌پنداشتند. آن‌ها انقلاب کمونیستی را عاملی می‌دانستند که به سیطره طبقاتی پایان می‌بخشد و طبقات و ملیت‌ها را نیز نابود می‌کند (Marx and Engels, 2018: 63-64).

نگاه بدبینانه و منفی نسبت به ملت و ملی‌گرایی در اندیشه و کنش نخستین رهبران شوروی نیز نمود آشکاری دارد. بلشویک‌ها نیز مانند هر حزب تمرکزگرای دیگری، نسبت به ملت و ملیت بدبین بودند (Rasoulzadeh, 2010: 4). در مارکسیسم مبارزه بر سر منافع مشترک کل پرولتاریای جهان، مستقل از ملیت آن‌هاست (Wetherly, 2005: 207). در این مورد، لنین منتقدانه درباره جنگ جهانی اول می‌گوید زمانی که کارگران اروپایی از حکومت‌های درگیر در جنگ خود پشتیبانی کردند، در واقع برای پشتیبانی از اربابان سرمایه‌دار خود و علیه پرولتاریای

کشورهای دیگر جنگیدند (Worsley, 2002: 71). وی همچنین با ملی‌گرایی روسی و پس از انقلاب اکتبر، با گسترش آن مخالفت کردند (Koolae, 2011: 42).

در سال ۱۹۲۲، فدراسیون جمهوری‌های آذربایجان، گرجستان و ارمنستان شکل گرفت که در آن، استالین و اطرافیانش، بسیاری از مسئولان این جمهوری‌ها را که دیدگاه ملی‌گرایانه داشتند، به نام «منحرفان ملی‌گرا» معرفی و از سمت‌های خود برکنار کردند. البته این اقدام با نارضایتی لنین همراه بود، زیرا او می‌خواست مسئله ملیت‌ها در شوروی، بنابر الگوی او پیش برود (Shokat, 2020: 119-120). همچنین در جمهوری‌های آسیای مرکزی تا پایان حکومت شوروی، شهروند شوروی بودن، احساسی بود که مانع از بروز گرایش‌های ملت‌باورانه می‌شد (Ataee, 2021: 73). بدین ترتیب، دوگانگی و تناقضی آشکار در اندیشه‌ها و کنش‌های بازیگران اصلی مارکسیسم در نسبت میان ملی‌گرایی و جهان‌وطن‌گرایی دیده می‌شود که پس از آن نیز به مشکلی در خوانش‌های گوناگون از مارکسیسم تبدیل شد.

دیدگاه جهان‌وطن‌گرایانه

ایدئولوژی مارکسیسم خود را محدود به هیچ مرزی نمی‌داند و با توجه به منطق جهان‌شمولش، می‌خواهد ذهن‌ها و کشورهای بیشتری را فراگیرد. اگرچه کمونیسم در کشورهای گوناگون و از سوی رهبران‌شان، به شیوه‌های متفاوتی تفسیر شده است، جهان‌وطن‌گرایی به‌طور معمول یک بُعد بنیادین آن به شمار می‌رود (Heywood, 2000: 16). باید افزود که گونه‌ای فراملی‌گرایی در سرمایه‌داری نیز وجود دارد که با جهان‌وطن‌گرایی مارکسی متفاوت است. در فراملی‌گرایی سرمایه‌داری، اهمیت دولت کاهش نمی‌یابد یا با جهانی یکپارچه، جایگزین نمی‌شود. در واقع این سرمایه است که بین‌المللی می‌شود که در توافق با تقویت فرایندهای تشکیل دولت نیز هست (Hanieh, 2013: 10). البته مارکسیست‌ها از درک نظم خودجوش مورد نظر سرمایه‌داری ناتوانند که هم در بُعد ملی و هم در سطح بین‌المللی هماهنگی خودگردانی پدید می‌آورد (Hayek, 1998: 170).

مارکس و انگلس، در آغاز مانیفست کمونیست می‌نویسند: «شبحی در اروپا سیر می‌کند: شیخ کمونیسم» (Marx and Engels, 2019: 35). جالب اینکه این بیانیه با این جمله به پایان می‌رسد: «مردم کارگر تمام کشورها، متحد شوید» (Marx and Engels, 2019: 84). این جمله‌ها در آغاز و پایان گسترده‌ترین نوشته ایشان، به‌خوبی گذرکردن آن‌ها از مرزهای ملی به جهان فراملی را نشان می‌دهد. آن‌ها در تز یازدهم خود بیان می‌کنند: «فیلسوف‌ها تا امروز جهان را تعبیر کرده‌اند، اما هدف تغییر جهان است» (Babae, 2018: 83). از این رو، پی‌می‌بریم که مارکس و انگلس در ارائه راهکارهای سیاسی و اجتماعی خود، به‌طور کامل فراگیر و فراملی می‌اندیشیدند.

مارکس، سرمایه‌داری را نیز پدیده‌ای جهان‌شمول می‌داند که برای ماندگاری خود به گسترش نیاز دارد تا سرانجام همه جهان را دربرگیرد (Hall and Gieben, 2018: 441). از نگاه وی، شیوه تولید سرمایه‌داری در سراسر جهان گسترش می‌یابد و سرانجام تمایزهای قومی و ملی از میان خواهند رفت؛ در پایان تنها دو طبقه پرولتاریا و سرمایه‌دار، برای رویارویی پایانی باقی می‌مانند و طبقات واسطه، به یکی از این دو طبقه خواهند پیوست (Cahoone, 2019: 364). پس در جهان سرمایه‌داری، جوامع به سوی قطبی شدن طبقاتی پیش می‌روند، زیرا سرمایه روزه‌روز و به میزان کلان‌تری، در دست افراد کم‌شمارتری قرار می‌گیرد و در برابر آن، طبقه پرولتاریا تهدیدست‌تر و پرشمارتر و جامعه به دو طبقه تقسیم می‌شود: بهره‌کشان و بهره‌دهندگان (Capleton, 2017: 319). منطق نظام سرمایه‌داری، سرمایه‌داران را وادار می‌کند به دنبال افزایش هرچه بیشتر شمار پرولتاریا و بهره‌کشی بیشتر از آن‌ها باشند (Ritzer, 2019: 98). به باور مارکس، سرمایه‌داری سرچشمه جنگ‌های بین‌المللی است و سوسیالیسم بین‌الملل می‌آید که جنگ قدرت را از عرصه جهان پاک کند و صلحی پایدار پدید آورد (Morgenthau, 2018: 55).

دین و مذهب از جنبه‌هایی است که میان گروه‌های انسانی در وجه درونی، همبستگی و در وجه بیرونی، غیریت‌سازی پدید می‌آورد، اما مارکس به وابستگی خود به دین یهود بی‌توجه بود (Hobsbawm, 2018: 309). مارکس این وجه جدایی میان انسان‌ها را نیز نمی‌پسندد و نگاه فراملی او، اکنون بیشتر آشکار می‌شود. انگلس در کتاب «آنتی دورینگ»، به گرایش‌های ملی‌گرایانه «اوینگن کارل دورینگ» انتقاد می‌کند (Engels, 2016: 361). رویکرد فراملی مارکس و انگلس را در یکی از اقدام‌های عملی آن‌ها نیز می‌توان دید که تأسیس بین‌الملل یکم در سال ۱۸۶۴ در لندن بود (Copleston, 2017: 305). این سازمان گسترش پیدا کرد و حتی شاخه آمریکایی آن نیز در اروپا، از سوی مارکس و پیروان او تأسیس شد (Zinn, 2018: 324). پس از فروپاشی بین‌الملل یکم در سال ۱۸۷۲، بین‌الملل دوم پس از مرگ مارکس در سال ۱۸۸۹ در پاریس تأسیس شد که هدف آن نیز رهایی طبقه کارگر در سطحی جهانی بود (Bashirih, 2017: 38).

مارکس باور داشت انسان بورژوا که جلوه‌ای خصوصی شده به خود گرفته است، باید به چهره‌ای از زندگی کمونیستی تغییر یابد و همه هستی او را فراگیرد و او را به موجود عام کمونیستی تبدیل کند (Lowith, 2016: 150). مارکسیست‌های ارتدوکس برخلاف تجدیدنظرطلب‌ها، به بهای کنار گذاشتن استقلال ملی، در پی همبستگی بین‌المللی بودند (Waltz, 2019: 161). مارکس رهایی اجزایی از جهان اجتماعی چون اقوام و ملت‌ها را بدون رهایی جهانی انسان‌ها، ناممکن می‌دانست. وی در این زمینه می‌گوید نمی‌توان آزادی قوم یهود را بدون آزادی بشریت از وضعیت از خود بیگانگی خود تصور کرد (Meszaros, 2001: 95). بیشتر احزاب کمونیست نیز جهان‌وطن‌گرا بودند. آن‌ها در مبارزه پرولترهای هر کشور، بدون

در نظر گرفتن ملیت آن‌ها، به منافع کل پرولتاریا توجه می‌کردند (Marx and Engels, 2019: 54) و در هر جایی برای همبستگی و همراهی احزاب دموکراتیک همه کشورهای جهان تلاش می‌کردند (Marx and Engels, 2019: 84).

نظریه مارکسی اقتصاد سیاسی بین‌الملل، بر دگرگونی‌های سیاسی بین‌المللی متکی است؛ از این رو، مارکسیسم میان تحولات اقتصادی و فناورانه و دگرگونی‌های سیاسی نظام بین‌الملل، پیوند برقرار می‌کند (Little and Smith, 2016: 632). نیروی پیشران انقلاب‌های مارکسیستی، پرولتاریا است که در اندیشه مارکس معنایی بین‌المللی دارد. مارکس می‌گوید شرایط کار مادی پرولتاریا سبب می‌شود میان آن‌ها پیوندهای اجتماعی برقرار شود؛ این همبستگی از یک کارخانه آغاز می‌شود، سپس به چند کارخانه، پس از آن در سطح ملی و سرانجام در سطح بین‌المللی گسترش می‌یابد (Craib, 2019: 178). وی در یک سخنرانی درباره جنگ داخلی در سال ۱۸۷۱ فرانسه گفت بنیاد جنبش پرولتاریای جهانی، رشد و توسعه اجتماعی و شناخت راهکارهایی برای مبارزه در کشورهای گوناگون و تلاش برای رسیدن به همبستگی بین‌المللی است (Fischer and Marek, 2019: 217). مارکس انقلاب پرولتاریا را انقلابی جهانی می‌داند و باور دارد پرولتاریای جهانی با انقلابی که برپا می‌کند، هم خود و هم بشریت را رهایی می‌بخشد (Copleston, 2017: 321).

منظور مارکس از انقلاب‌های ملی، استقلال یک ملت به معنای معمول آن نیست، وی این انقلاب‌ها را مقدماتی برای انقلاب جهانی می‌داند. در مرام‌نامه کمونیسم، سوسیالیسم تخیلی با نبرد طبقاتی و انقلاب جهانی جایگزین می‌شود (Thomson, 2020: 279). به باور مارکس و انگلس، هرچند ممکن است انقلاب پرولتاریایی در کشوری زودتر از کشورهای دیگر رخ دهد، سرانجام به دیگر کشورهای بزرگ صنعتی که بر اقتصاد و سیاست جهان سیطره دارند، گسترش خواهد یافت. انقلاب پرولتاریایی، انقلابی جهانی خواهد بود یا سرانجام جهانی خواهد شد (Plamenatz, 2008: 1381-1382).

مواردی در نوشته‌های مارکس و انگلس وجود دارند که در آن‌ها به صورت مستقیم به هدف جهان‌وطن‌گرایانه آن‌ها اشاره نشده است، اما با دقت در محتوا می‌توان به این دیدگاه آن‌ها پی برد. برای نمونه، مارکس می‌گوید این آگاهی انسان نیست که هستی مادی او را تعیین می‌کند، بلکه این هستی مادی و اجتماعی انسان است که آگاهی او را می‌آفریند. این گفته بیان‌کننده مادی‌گرایی دیالکتیکی مارکس و در مقابل آرمان‌گرایی هگل است. مارکس بر اثر تبعیدهای گوناگون، در یک کشور واحد ساکن نبود و همچنین به این لحاظ که یهودی بود، آلمانی‌ها او را عضوی از ملت آلمان نمی‌دانستند. از این رو، شاید این رویدادهای زندگی مادی و اجتماعی وی، سبب شده باشند او خود را متعلق به یک میهن و ملت واحد نداند و با تأثیر بر آگاهی‌اش، بر شکل‌گیری دیدگاه‌های جهان‌وطن‌گرایانه وی مؤثر واقع شده باشند.

بنیاد رویکرد رهبران شوروی نیز فراملی‌گرایانه بود. انقلاب کمونیستی به گسترش در سطح جهان گرایش دارد و نیرویی فرامرزی به‌شمار می‌رود (Naghizadeh, 2013: 196). برتراند راسل می‌گوید یک کمونیست واقعی، جهانی می‌اندیشد؛ برای نمونه، لنین به دیگر کشورها نیز به اندازه روسیه توجه می‌کرد (Russell, 2020: 30). لنین تبار نیمه‌یهودی داشت و از میهن‌پرستی روسی متنفر بود (Service, 2020: 529). وی از زمان تبعید از سوی حکومت تزاری تا پس از به قدرت رسیدن در جریان انقلاب اکتبر ۱۹۱۷، اندیشه یک انقلاب جهانی را رها نکرد. او پس از پیروزی انقلاب روسیه، بودجه‌های کلانی را برای کمک به جنبش‌های انقلابی دیگر کشورهای جهان اختصاص می‌داد (Shub, 2019: 247). لنین در سال ۱۹۰۵ و در میانه جنبش ناکام آن سال روسیه، می‌نویسد: پس از انقلاب دموکراتیک، جنبش خود را ادامه خواهیم داد و به سوی انقلاب سوسیالیستی پیش خواهیم رفت. انقلاب ما، انقلابی مداوم و بدون توقف خواهد بود (Trotsky, 2014: 1029).

در جریان امضای قرارداد صلح «برست‌لیتوفسک» در سال ۱۹۱۷ با آلمان نیز لنین وظایف بین‌المللی انقلاب سوسیالیستی را برتر از منافع ملی روسیه می‌دانست (Trotsky, 2014: 1039) به گفته وی، هر اندازه هم، انقلاب روسیه در مسیر خود به پیش جهیده باشد، بازم به انقلاب جهانی وابسته است (Trotsky, 2014: 1030). لنین در سال ۱۹۱۹، بین‌الملل کمونیستی یا کمیترن را به‌عنوان نهاد جهانی احزاب کمونیست سراسر جهان بنیاد نهاد که هدف آن، برپایی انقلاب جهانی و استقرار نظم نوین کمونیستی بود (Arendt, 2021: 32-33). در پی آن، مفهوم «انقلاب دائمی» را تأیید کرد که از سوی تروتسکی مطرح شده بود. بدین صورت که انقلاب دموکراتیک در روسیه و به دنبال آن، انقلاب سوسیالیستی در اروپای غربی، همپای یکدیگر، سوسیالیسم را به پیروزی خواهند رساند. از نگاه او شاید سوسیالیسم در یک کشور به پیروزی برسد، اما نمی‌تواند در درون مرزهای ملی آن کشور پایدار بماند و نیاز به گسترش به بیرون از مرزهای ملی دارد (Bashirieh, 2017: 97).

تروتسکی نیز درباره انقلاب جهانی پرولتاریا، دیدگاهی همچون لنین داشت. به گفته وی، جهان‌وطن‌گرایی نگرشی خیالی نیست، بلکه اصلی عملی به‌شمار می‌رود؛ اگر انقلاب در اروپا رخ ندهد، انقلاب روسیه پایدار نخواهد ماند (Trotsky, 2014: 1035). نگرش تروتسکی نسبت به انقلاب جهانی و جهان‌وطن‌گرایی، بسیار سخت‌گیرانه و شدیدتر از دیدگاه استالین در این زمینه بود. سهم بسیار مهم تروتسکی در مارکسیسم، ارائه نظریه انقلاب دائمی و پشتیبانی از رویکرد جهان‌وطن‌گرایی بود (Heywood, 2018: 513). به گفته آرنت، پس از قدرت‌یابی جنبش‌های تام‌گرا، همان‌گونه که تروتسکی گفته است، نیازمند انقلاب دائمی خواهند شد. این مفهوم عبارت از رشته‌ای از انقلاب‌هاست که پی‌درپی از یک طبقه به طبقه دیگر، از انقلاب بورژوازی به انقلاب پرولتاریایی و از کشور و ملتی به کشور و ملت دیگر، گسترش یابند

(Arendt, 2021:211). نظریه انقلاب دائمی تروتسکی که مورد تأیید لنین نیز بود، آشکارا رویکرد فراملی نخستین رهبران سیاسی مارکسیسم را نمودار می‌کند. استالین نیز رویکردی فراملی داشت. او و لنین، ملت و ملی‌گرایی را ابزار دست سرمایه‌داری به شمار می‌آوردند و آرمان به‌هم پیوستن همه ملت‌ها در چارچوب یک حکومت واحد بی‌طبقه را داشتند (Ahmadi, 2011: 97). استالین باور داشت کارگران روسیه تنها به هنگام همبستگی با کارگران غرب و ضربه‌زدن بر پایه‌های سرمایه‌داری غرب، می‌توانند خود را در انقلاب روسیه پیروز بدانند (Trotky, 2014: 1035). پس از لنین و استالین نیز در حکومت شوروی، صدور انقلاب و ایجاد همبستگی میان گروه‌های سوسیالیست و انقلابی کشورهای دیگر، در درجه نخست اهمیت قرار داشتند و رهبران شوروی، اقتصاد ملی را فدای جهان‌وطن‌گرایی پرولتری کردند (Ghavam, 2018: 124).

تناقض میان ملت و ملی‌گرایی با جهان‌وطن‌گرایی

تا اینجا نشان دادیم که شخصیت‌های مورد بحث، در بخش‌هایی از نوشته‌ها و گفته‌هایشان، از ملت و ملی‌گرایی پشتیبانی کرده‌اند و در بخش‌هایی دیگر، آن‌ها را نفی و طرد کرده‌اند. همچنین روشن شد که در آثار و گفته‌های دیگری، به آشکارکردن رویکرد جهان‌وطن‌گرایانه خود و پشتیبانی از آن پرداخته‌اند. مقایسه سه بخش نخست این نوشتار، دوگانگی و تناقض مورد بحث را در اندیشه‌ها و آثار این شخصیت‌ها آشکار می‌کند. در این بخش می‌خواهیم این تناقض را در موارد آشکارتری نشان دهیم.

همان‌گونه که دیدیم، مارکس و انگلس گاهی از ملت و ملی‌گرایی و استقلال ملی برخی جوامع، پشتیبانی می‌کردند. از سویی، منطق ایدئولوژی آن‌ها منطقی فراملی بود. این امر تناقضی آشکار در اندیشه‌های آن‌هاست که می‌خواهیم پی ببریم با چه تحلیلی می‌توان این تناقض را توجیه کرد و چرایی وجود آن را دریافت. این تناقض تا آنجا پیش می‌رود که درمی‌یابیم یکی از دلایل پایه‌گذاری بین‌الملل یکم در سال ۱۸۶۴، پشتیبانی از سرکوب‌شدگان شورس لهستان در سال‌های ۱۸۶۳ و ۱۸۶۴ به دست امپراتوری روسیه بوده است، یعنی حمایت یک نهاد بین‌الملل‌گرا از استقلال ملی یک ملت زیر ستم (Fischer and Marek, 2019: 218). بین‌الملل یکم که با هدف ایجاد همبستگی میان طبقه کارگر و احزاب سوسیالیست جهان ایجاد شده بود، در سال ۱۸۷۲ به دلیل برخی مشکلات، فروپاشید و از آن پس وظیفه پیشبرد جنبش پرولتاریایی به احزاب سوسیالیست در سطح ملی واگذار شد (Bashirieh, 2017: 38). بدین صورت که سازمانی فراملی که یکی از هدف‌های آن گذر از وطن‌گرایی به جهان‌وطن‌گرایی بود، به خرده نهادهای ملی تبدیل شد، اما با همان آرمان‌ها و هدف‌های فراملی و این موضوع دوگانگی آشکار و هم‌زمان بود.

مارکس در مقاله «دربارۀ مسئله یهود»، هم از انکار رهایی یهود از سوی جامعه آلمان، هم از ساختار سرمایه‌داری و هم از نقش یهودیت در گسترش و توسعه سرمایه‌داری انتقاد می‌کند (Meszaros, 2001: 91) که باز هم این تناقض در ایده‌های او دیده می‌شود. جان پلامناتز می‌گوید به‌طور معمول می‌توان از اندیشه‌های مارکس علیه خود او مدرک آورد (Plamenatz, 1934: 2008). ریمون آرون چند ابهام را مطرح می‌کند که از نگاه او در اندیشه‌های مارکس وجود دارند. یک مورد اینکه نگرش مارکسی به سرمایه‌داری نگرشی جامعه‌شناختی است، اما این جامعه‌شناسی با فلسفه آمیخته شده است (Aron, 2017: 190). این ابهام موجود در اندیشه‌های مارکس را می‌توان بر تناقض مورد بحث در این نوشتار منطبق ساخت، بدین صورت که آنجا که او از ملیت و استقلال برخی ملت‌ها پشتیبانی می‌کند و نگاهی خوش‌بینانه به این مفاهیم دارد، در حوزه جامعه‌شناسی و واقع‌گرایی سخن می‌گوید و هنگامی که به مسئله جهان‌وطن‌گرایی و انقلاب جهانی پرولتاریا می‌پردازد، به عرصه فلسفه، آرمان‌گرایی و جهان‌وطن‌گرایی گام می‌گذارد.

دوگانگی میان ملت و ملی‌گرایی با جهان‌وطن‌گرایی، در نگرش‌ها و کنش‌های بانیان شوروی نیز به چشم می‌خورد. برای نمونه، هنگامی که شوروی در سال‌های ابتدایی پس از انقلاب اکتبر، پیمان‌هایی با برخی کشورهای ملی‌گرای همسایه خود بست، با این هدف بود که فرصتی فراهم آید تا دیگر جوامع همسایه خود را به چارچوب کمونیسم شوروی بکشاند. لنین و استالین با انجام توافق‌هایی با رهبران ملی و ضدکمونیست ایران، ترکیه و افغانستان، ایدئولوژی و آرمان انقلابی خود را به‌سود یکی از هدف‌های پیشین امپراتوری تزاری روسیه یعنی «بازی بزرگ»، کنار نهادند (Fromkin, 2020: 470).

بارزترین نمونه این تناقض، به هنگام چالش و درگیری شدید میان تروتسکی و استالین و در واقع میان دو نظریه «انقلاب دائمی» به‌عنوان مفهومی طرفدار جهان‌وطن‌گرایی و «سوسیالیسم در یک کشور» به‌عنوان مقوله‌ای حامی ملی‌گرایی رخ داد. پس از مرگ لنین، استالین در کتاب «مسائل لنینیسم»، مدعی بود که لنین نظریه «سوسیالیسم در یک کشور» را مطرح کرده است. در برابر او تروتسکی نیز در کتاب «درس‌های اکتبر»، می‌گفت لنین نظریه «انقلاب دائمی» را پذیرفته است (Bashirieh, 2017: 85 and Rash, 2014: 227-228). این رویارویی، سرانجام رقابت میان استالین و تروتسکی در سال‌های ۱۹۲۴ تا ۱۹۲۷ بود (Thomson, 2020: 975 and Bashirieh, 2017: 119). استالین باور داشت نیرومندساختن اقتصاد ملی و توان نظامی، باید مقدم بر دیگر برنامه‌ها باشد؛ در برابر او، تروتسکی رسیدن شوروی به هدف‌های خود را وابسته به جهان‌وطن‌گرایی پرولتری و استقرار نظام‌های سوسیالیستی، بیرون از مرزهای اتحاد شوروی می‌دانست (Ghavam, 2018: 141). استالین با طرح نظریه «امکان ساختن سوسیالیسم در یک کشور»، می‌گفت بر پایه تکامل نابرابر سیستم

سرمایه‌داری، امکان برقراری سوسیالیسم در یک کشور وجود دارد، هرچند این کشور نسبت به کشورهای دیگر کمتر توسعه داشته باشد (Koolae, 2013: 55).

پس از پایان جنگ‌های داخلی بعد از انقلاب اکتبر، نخست فرهنگ‌ها و زبان‌های ملی جمهوری‌های متحد، جمهوری‌های خودمختار و بخش‌های قومی‌ای که به اتحاد شوروی پیوسته بودند، در صورت نیاز اصلاح و در مواردی بازسازی شدند. به‌کاربردن زبان و آداب و رسوم بومی تشویق شد؛ هرچند سرکوب جنبش‌های ملی‌گرایانه در فرایند اشتراکی‌کردن، با این سیاست‌ها متناقض بود. در این میان، تناقض بزرگ این بود که هم‌زمان با این سیاست‌ها، فرهنگ و رسوم ملی روسی نیز سرکوب می‌شد (Castells, 2010: 55-56). حتی پس از برقرارشدن و تثبیت سیستم کمونیستی در اتحاد شوروی در پایان دهه ۱۹۲۰، تلاش شد چارچوب هنری ویژه‌ای پدید آید که فقط بازتاب‌دهنده آرمان‌های بلشویکی باشد (Ghezeli, 2020: 552).

اگر در این مورد به کمونیست‌های شوروی انتقاد شود، آن‌ها در پاسخ خواهند گفت: ویژگی سرکوبگرانه رژیم آن‌ها تا اندازه زیادی برای ایجاد زیربنای صنعتی و پرشتاب، در رویارویی با دشمنان سرمایه‌دارشان ضرورت داشته است، هرچند گستره سرکوب و کشتار استالین فراتر از ضرورت‌های انقلابی بود (Moore, 1974: 506-507). پایبندی به فرهنگ و رسوم روسی و آیین‌های مسیحیت نیز، تنها در دوران جنگ جهانی دوم، برای ایجاد همبستگی ملی و مذهبی آزاد شد و این جنگ، جنگ بزرگ میهنی نام گرفت (Castells, 2010: 57 and Taylor, 2020: 18). هانتینگتون در مورد این تناقض می‌گوید منافع کمونیسم و ملی‌گرایی با یکدیگر سازگار نیستند و این مسئله در کشورهای اروپای شرقی آشکارا دیده شده است (Huntington, 2017: 485). پژوهش‌ها در مورد شوروی نشان داده‌اند در زمینه‌های توسعه خود و جامعه‌پذیری ناشی از سخنان مارکس، شهروندان باید به‌عنوان آیینی یکدیگر رفتار کنند (Merton, 1968: 40). به باور فوکویاما، شوروی هفتاد سال تلاش کرد «انسان جدید شورویایی» را پدید آورد که جهان‌وطن‌گرا باشد و از مفاهیمی مانند قومیت، ملیت و مذهب گذر کند، اما خود سرانجام فروپاشید و هویت‌های قومی و ملی که در دهه‌ها دگرگونی و سرکوب، پنداشته می‌شد ناپدید شده‌اند، از جمله در جوامع آسیای مرکزی، بار دیگر نمایان شدند (Fukuyama, 2018: 203).

کاربرد ابزاری ملت و ملی‌گرایی

همان‌گونه که گفتیم، مارکس و انگلس از استقلال ملی ایرلند و لهستان در برابر انگلستان و روسیه پشتیبانی می‌کردند، زیرا باور داشتند به استقلال رسیدن ملت‌های ایرلند و لهستان، سرمایه‌داری انگلستان و استبداد فئودالی تزاری را ناتوان می‌سازد و فرایند سیر تاریخی مورد نظر مارکسیست‌ها را شتاب می‌بخشد. جان هابسون در این مورد می‌گفت «ملی‌گرایی شاهراهی

هموار به‌سوی فراملی‌گرایی است» (Waltz, 2019: 166). ولی آن‌ها از جنبش‌های ملی‌گرایانه ملت‌های کوچک مانند اسلاوهای شرقی و جنوبی حمایت نمی‌کردند و برعکس آن‌ها را تحقیر و تکذیب کردند، زیرا چنین جنبش‌هایی از نگاه ایشان ممکن بود بورژوازی یا پرولتاریا را از وظایف تاریخی‌شان در ایجاد دگرگونی در اروپا منحرف کنند (Smith, 2015: 37).

مارکس در جریان جنگ داخلی آمریکا، از ایالت‌های شمالی مخالف برده‌داری در برابر ایالت‌های جنوبی برده‌دار، پشتیبانی و با برده‌داری مخالفت می‌کرد، اما با نگاهی به دیگر نوشته‌های‌اش می‌توان دریافت که مخالفت او با برده‌داری نیز در راستای مبارزه با سرمایه‌دارهای ایالت‌های جنوبی و شاید سرمایه‌داری بریتانیا بوده است که به پنبه صادرشده از ایالت‌های جنوبی وابسته بود، نه اینکه مخالفتش به‌دلیل ناپسندشمردن برده‌داری به‌لحاظ اخلاقی باشد. این جمله، نمونه‌ای از چند جمله مارکس در تأیید این ادعاست: «در هر وضعیتی، یک کاکاسیاه، پوست تیره‌رنگی دارد، ولی فقط در وضعیت اجتماعی و اقتصادی ویژه، یعنی وضعیت سرمایه‌داری او برده است» (Mardiha, 2020: 173).

کاربرد ابزار ملی‌گرایی در دوران حکومت شوروی نیز دیده می‌شود. در قطعنامه‌ای که در سال ۱۹۲۰ در کمیته‌ترین ارائه شد، مقاله‌ای از لنین به نام «نمای نخست قطعنامه ملیت و پرسش‌های استعماری» انتشار یافت که بیان می‌داشت جز با پیروزی دولت اتحاد شوروی در جهان، جنبش‌های ملی و آزادی‌خواه با هدف رهاشدن از ستم و استعمار، پیروز نخواهند شد؛ ما باید در پی همبستگی میان جنبش‌های ملی و متحدکردن آن‌ها با اتحاد شوروی باشیم؛ با انجام جنبش‌های پرولتاریایی در هر کشور یا به کمک جنبش‌های دموکراتیک بورژوازی برای آزادی دهقانان و کارگران در کشورهای عقب‌مانده، می‌توان به این هدف دست یافت. فدرالیسم، اتحاد کارگران جهان را تحقق می‌بخشد (Russell, 2020: 87-88). در اینجا می‌بینیم که ملت‌ها و باورهای ملی‌گرایانه، برای دستیابی به آرمان‌های ایدئولوژی مارکسیسم، به‌صورت ابزاری به‌کار گرفته شده‌اند.

لنین یک نظریه‌پرداز بود، اما سیاست‌ورزی را نیز به‌کار می‌برد. دیدگاه او درباره مسئله ملی و حق تعیین سرنوشت ملت‌ها بیانگر این رویکرد اوست. نمونه این سیاست، نوع برخورد او با جمهوری اوکراین بود که نخست استقلال آن را به رسمیت شناخت و سپس آن را زیر نفوذ شوروی درآورد (Service, 2020: 539). اگرچه لنین بر اصل حق تعیین سرنوشت ملت‌ها تأکید می‌کرد، ملی‌گرایی را نیز تکفیر می‌کرد. او به این دلیل از جنبش‌های ملی‌گرایانه پشتیبانی می‌کرد که باور داشت آن‌ها نقشی پیش‌رو در توسعه سرمایه‌داری، برای ازمیان‌برداشتن صورت‌های اجتماعی پیش‌سرمایه‌داری دارند (Ghavam, 2014: 398). کاربرد ابزاری ملت و سیاست هویت توسط رهبران شوروی به مرحله‌ای رسید که شگفتی مارکسیست‌های قدیمی‌تر

را برانگیخت. این گروه از مارکسیست‌ها که پایبندی بسیاری به سیاست طبقاتی داشتند طبقه کارگر صنعتی را نیروی اصلی برنامه‌های مارکسی خود می‌دانستند.

ارنست گلنر با خواندن این شرایط به نام «نظریه آدرس غلط»، در این مورد می‌گوید: مارکسیست‌های قدیمی تصور می‌کنند روح تاریخ یا آگاهی انسان به دلیل آدرس غلط، به جای آنکه پیام آگاه‌کننده خود را به دست طبقات برساند، آن را به ملت‌ها تحویل داده است (Fukuyama, 2018: 443). در همین مورد می‌توان به این رویداد در آستانه آغاز جنگ جهانی دوم اشاره کرد. فیلم کلاسیک الکساندر نوسکی که همچون همه ساخته‌های سینمایی و رسانه‌ای در دوران حکومت شوروی در حدود سال‌های پایانی دهه ۱۹۳۰، محتوای وحدت ملی، میهن‌پرستی و دشمن‌هراسی داشت، زمانی ساخته شد که شوروی خطر گسترش آلمان نازی به شرق را احساس می‌کرد. در سال ۱۹۳۹ و با بستن پیمان تعرض نکردن «مولوتف و رین تروپ» میان شوروی و آلمان، نمایش این فیلم در شوروی ممنوع شد، ولی با تهاجم آلمان به شوروی در سال ۱۹۴۱، نمایش این فیلم دوباره در شوروی آغاز شد (Chapman, 2013: 353).

در رفتار حکومت شوروی پس از تأسیس، برخورد متناقض با مسئله ملی و وسیله قراردادن آن برای دستیابی به هدف‌های فراملی آشکار بود، اما بیشتر ملت‌ها و قومیت‌هایی که گام در وادی اتحاد با شوروی می‌گذاشتند، در آغاز متوجه این موضوع نمی‌شدند. رهبران شوروی، ملی‌گرایی فرهنگی را به رسمیت می‌شناختند، اما این موضوع که هر جمهوری حق حاکمیت دارد و هرگاه بخواهد می‌تواند از سیطره شوروی بیرون رود، تنها حرف و خواب و خیالی بیش نبود (Palmer, 2017: 1293-1294).

کمیترون را لنین در شرایط بین‌المللی آشفته تأسیس کرد و نماینده‌های سازمان‌های سوسیالیست بزرگ اروپای غربی در آن حضور نداشتند. نمایندگی‌هایی که از سوی کمیترون در بسیاری از کشورها پدید آمده بودند، باید منافع حکومت شوروی را در نظر می‌گرفتند که در حکم میهن پرولترها به‌شمار می‌رفت (Bersten and Milza, 2020: 80-81). از این رو، همه این دورنماهای زیبا که از سوی کمونیست‌ها ترسیم می‌شدند، شعارهایی بیش نبودند تا هم گوی سبقت را در جذب ملت‌ها از جهان سرمایه‌داری برابند و هم آن‌ها را وسیله‌ای برای دستیابی به هدف‌های خود قرار دهند. با توجه به گفته معروف مارکس که دین را افیون توده‌ها می‌دانست (Marx, 2021: 54)، کرین بریتون به کنایه می‌گوید: رهبران شوروی نیز می‌توانند با آمیزه‌ای از باورهای مارکسی و ملی‌گرایی، یک افیون توده جدید بسازند (Brinton, 2020: 269).

این دوگانگی در رفتار بسیاری از احزاب مارکسی نیز دیده می‌شود. برای نمونه، در سال ۱۹۴۱ کمیترون تأسیس یک حزب سیاسی در ایران را که پشتیبان منافع شوروی باشد، در برنامه‌اش جای داد. این حزب، پوشش و نام توده و به‌ظاهر غیرمارکسی داشت تا بتواند پایگاه

اجتماعی لازم را در جامعه به‌دست آورد (Modirshanechi, 2015: 117). حزب توده ایران در یکی از نشست‌های عمومی خود در مورد مسئله ملی، برخی مبانی را مطرح ساخته بود که در ضمن آن‌ها، مسئله حق جدایی و حق خلق‌ها برای تعیین سرنوشت خود را حذف کرده بود. هرچند که در عمل، از جمله در پشتیبانی حزب توده از فرقه دموکرات آذربایجان ثابت شد که این حذف، فقط یک تاکتیک است تا حساسیت ملی‌گرایان ایران برانگیخته نشود (Farahmand Rad, 2022: 202).

بدین ترتیب، روشن می‌شود که دوگانگی و تناقض در اندیشه و رفتار نخستین رهبران شوروی نیز درباره ملت و ملی‌گرایی در برابر جهان‌وطن‌گرایی، هدفی جز کاربرد ابزاری اقوام، ملت‌ها و ملی‌گرایی برای دستیابی به هدف‌های ایدئولوژیک یا دیگر هدف‌های مربوط با آن‌ها نداشت.

نتیجه

در این نوشتار گفتیم که در اندیشه‌ها، نوشته‌ها و رفتار بنیان‌گذاران و نخستین رهبران سیاسی مارکسیسم، دوگانگی بنیادینی میان ملت و ملی‌گرایی با جهان‌وطن‌گرایی وجود دارد، یعنی دیدگاه‌های یکسانی در اندیشه و کنش آن‌ها به این پدیده‌ها دیده نمی‌شود. از این رو، این نتیجه به‌دست آمد که این دوگانگی و تناقض به این دلیل بروز یافته است که آن‌ها ملت و ملی‌گرایی را به‌صورت ابزاری و برای رسیدن به هدف‌ها و آرمان‌های ایدئولوژیک خود به کار می‌گرفته‌اند. این شخصیت‌ها هیچ باور و وابستگی به ملت و ملی‌گرایی نداشتند و تنها بر پایه ایده «هدف وسیله را توجیه می‌کند»، از این مفاهیم و پدیده‌ها، استفاده ابزاری می‌کردند. این کاربرد ابزاری برای دستیابی به این هدف‌ها انجام می‌گرفت: پیشبرد هدف‌های ایدئولوژیک از جمله تسهیل انقلاب‌های پرولتاریایی و دستیابی به جهان‌وطن‌گرایی، بقای حکومت تازه تأسیس شوروی، ساختن جبهه‌ای متحد و پشتیبان شوروی در برابر جبهه سرمایه‌داری، توافق با کشورهای دشمن سرمایه‌داری، فراهم کردن امکان هم‌زیستی اقوام و ملت‌های گوناگون زیر سایه حکومت شوروی و تلاش برای هم‌گون‌ساختن آن‌ها در چارچوب ایدئولوژی مارکسیسم.

تردیدی نیست که در چارچوب ایدئولوژی مارکسیسم تناقض‌های دیگری نیز از جمله سرگردانی و ناهماهنگی میان فلسفه، جامعه‌شناسی و اقتصاد وجود دارند که می‌توان در پژوهش‌های دیگری به آن‌ها پرداخت. نتایج و یافته‌های این نوشتار می‌تواند تا حدی، به بخشی از پرسش‌های مرتبط با مارکسیسم و دلایل ناکارآمدی و فروپاشی آن و نیز مسائل احزاب مارکسی پاسخ دهد و دلایل موفق نبودن این ایدئولوژی را در سطح‌های نظری و عملی، در عرصه‌های ملی و بین‌المللی آشکار کند.

References

- Ahmadi, Hamid (2021), **Ethnicity and Ethnocentrism in Iran**, Tehran: Nashr-e Ney, [in Persian].
- Ahmadi, Hamid (2011), **Foundations of Iran's National Identity**, Tehran: Institute of Cultural and Social Studied, [in Persian].
- Anderson, Kevin (2019), **Marx at the Margins: Nationalism, Ethnicity, and Non-Western Societies**, Translated by: Hasan Mortazavi, Tehran: Nashr-e Zharf, [in Persian].
- Arendt, Hannah (2021), **The Origins of Totalitarianism**, Translated by: Mehdi Tadayyoni, Tehran: Saless, [in Persian].
- Aron, Raymond (2017), **Main Currents in Sociological Thought**, Translated by: Bagher Parham, Tehran: Elmi & Farhangi, [in Persian].
- Ataee, Farhad (2021), **Cultural Heritage of the Soviet Union in Central Asia**, Tehran: University of Tehran, [in Persian].
- Babae, Parviz (Compiler and Translator) (2018), **Ludwig Feuerbach and German Ideology**, Tehran: Nashr-e Cheshmeh, [in Persian].
- Bashirieh, Hosein (2017), **History of Political Ideas of the Twentieth Century, Volume 1: Marxian Ideas**, Tehran: Nashr-e Ney [in Persian].
- Bersten, Serge and Pierre Milza (2020), **Histoire de l'Europe: du XIXe siecle au debut du XXLe siecle**, Translated by: Pirouz Izadi, Tehran: Saless, [in Persian].
- Brinton, Crane (2020), **The Anatomy of Revolution**, Translated by: Mohsen Solasi, Tehran: Tamaddon-e Elmi, [in Persian].
- Cahoone, Lawrence E. (2019), **From Modernism to Postmodernism**, Translated by: Abdolkarim Rashidian, Tehran: Nashr-e Ney, [in Persian].
- Castells', Manuel (2010), **The Information Age: Economy, Society, and Culture, Volume 3: End of Millennium**, Translated by: Ahmad Aligholian and Afshin Khakbaz, Tehran: Tarh-e No, [in Persian].
- Chapman, Jane (2013), **Comparative Media History**, Translated by: Dariush Delara, Tehran: Nashr-e Saghi, [in Persian].
- Copleston, Frederick Charles (2017), **A History of Philosophy, Volume 7: From Fichte to Nietzsche**, Translated by: Dariush Ashouri, Tehran: Elmi & Farhangi [in Persian].
- Craib, Ian (2019), **Classical Social Theory**, Translated by: Shahnaz Mosama Parast, Tehran: Agah, [in Persian].
- Engels, Friedrich (2016), **Anti-Duhring**, Translated by: Azizollah Alizadeh, Tehran: Ferdos, [in Persian].
- Fischer, Ernst and Franz Marek (2019), **How to Read Karl Marx?** Translated by: Firouz Javid, Tehran: Akhtaran, [in Persian].
- Farahmand Rad, Shiva (2022), **Unfulfilled Unity: Conflicts between Tudeh Party of Iran and Democratic Sect of Azerbaijan (1324-1372)**, [in Persian].

- Fazeli, Habibollah (2008), Nationalism, the Problematic of Identity and National State in Social Theory, **Politics Quarterly**, Vol. 37, No. 4, pp. 21-40, Available at: https://jpq.ut.ac.ir/article_19241.html?lang=fa , [in Persian].
- Fromkin, David (2020), **A Peace to End All Peace**, Translated by: Hasan Afshar, Tehran: Nashr-e Mahi, [in Persian].
- Fukuyama, Francis (2018), **Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy**, Translated by: Rahman Ghahremanpour, Tehran: Rozaneh, [in Persian].
- Gellner, Ernest (2021), **Nations and Nationalism**, Translated by: Abolfazl Minoueefar, Tehran: Gam-e No, [in Persian].
- Ghavam, Abdol Ali (2014), **Application of International Relation Theories: International Politics in Theory and Practice**, Tehran: Donya-ye Eghtesad, [in Persian].
- Ghavam, Abdol Ali (2018), **Principles of Foreign Policy and International Politics**, Tehran: SAMT, [in Persian].
- Ghezel Sofla, Mohammad Taghi (2020), “The Relationship between Art and Politics in the Soviet Union: A Case Study of Socialist Realism in Stalin Age”, **Central Eurasia Studies**, Vol. 13, No. 2, pp. 543-568, (doi: 10.22059/jcep.2020.295319.449887), [in Persian].
- Giddens, Anthony and Philip W. Sutton (2017), **Sociology, Volume 2**, Translated by: Houshang Nayebi, Tehran: Nashr-e Ney [in Persian].
- Gillespie, Michael Allen (1984), **Hegel, Heidegger and the Ground of History**, Chicago & London: University of Chicago Press.
- Hall, Stuart and Bram Gieben (2018), **Understanding Modern Society: A Introduction, Volume 1: Formations of Modernity**, Translated by: Mahmoud Motahed and Others, Tehran: Agah, [in Persian].
- Hanieh, Adam (2013), **Lineages of Revolt: Issues of Contemporary Capitalism in the Middle East**, Chicago: Haymarket Books.
- Hayek, Friedrich August Von (1998), **Law, Legislation and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy, Volume 3: The Political order of a Free People**, London: Routledge.
- Heywood, Andrew (2018), **Politics**, Translated by: Abdorahman Alem, Tehran: Nashr-e Ney, [in Persian].
- Heywood, Andrew (2019), **Political Ideologies: An Introduction**, Translated by: Mohammad Rafiee Mehrabad, Tehran: Publication of the Ministry of Foreign Affairs, [in Persian].
- Heywood, Andrew (2000), **Key Concept of Politics**, London: Mac Millan Press LTD.
- Hobsbawm, Eric John Ernest (2018), **The Age of Revolution: 1789-1848**, Translated by: Ali Akbar Mehdian and Ashkan Salehi, Tehran: Akhtaran, [in Persian].

- Huntington, Samuel Phillips (2017), **Political Order in Changing Societies**, Translated by: Mohsen Salasi, Tehran: Nashr-e Elm, [in Persian].
- Koolae, Elaheh (2011), **Politics and Government in Central Asia**, Tehran: SAMT, [in Persian].
- Koolae, Elaheh (2088), **Stalinism and Tudeh Party of Iran**, Tehran: Mizan, [in Persian].
- Koolae, Elaheh (2013), **Soviet Union from Formation until Collapse**, Tehran: Publications of the Ministry of Foreign Affairs, [in Persian].
- Lenin, Vladimir Ilich (2017), **Imperialism: The highest Stage of Capitalism**, Translated by: Masoud Saberi, Tehran: Nashr-e Talayeh Porsoo [in Persian].
- Little, Richard and Michael Smith (2016), **Perspectives on World Politics**, Translated by: Alireza Tayyeb, Tehran: Elmi & Farhangi, [in Persian].
- Linklater, Andrew (2007), **Marxism**, Translated by: Alireza Tayyeb, Tehran: Publications of the Ministry of Foreign Affairs, [in Persian].
- Lowith, Karl (2016), **Max Weber and Karl Marx**, Translated by: Shahnaz Mosama Parast, Tehran: Ghoghnoos, [in Persian].
- Malesevic, Sinisa (2015), **The Sociology of Ethnicity**, Translated by: Parviz Dalirpour, Tehran: Nashr-e Ameh & Sabzan, [in Persian].
- Mardiha, Morteza (Compiler and Translator) (2020), **Conservative Liberalism: A Selection of Important Writing of Today's Anglo-Saxon Thinkers**, Tehran: Elmi & Farhangi, [in Persian].
- Marsh, David and Gerry Stoker (2020), **Theory and Methods in Political Science**, Translated by: Amir Mohammad Haji Yousefi, Tehran: Research Institute of Strategic Studies, [in Persian].
- Marx, Karl (2019), **Capital**, Vol. 1, Translated by: Hasan Mortazavi, Tehran: Lahita [in Persian].
- Marx, Karl (2020a), **The Civil War in France: 1871**, Translated by: Bagher Parham, Tehran: Nashr-e Markaz, [in Persian].
- Marx, Karl (2020b) **Capital**, Vol. 3, Translated by: Hasan Mortazavi, Tehran: Lahita, [in Persian].
- Marx, Karl (2020c), **Grundrisse**, Translated by: Kamal Khosravi and Hassan Mortazavi, Tehran: Lahita, [in Persian].
- Marx, Karl (2020d), **The Class Struggle in France**, Translated by: Bagher Parham, Tehran: Nashr-e Markaz, [in Persian].
- Marx, Karl (2021), **On the Jewish Question**, Translated by: Morteza Mohit, Tehran: Akhtaran, [in Persian].
- Marx, Karl and Friedrich Engels (2019), **Communist Manifesto**, Translated by: Masoud Saberi, Tehran: Nashr-e Talayeh Porsoo, [in Persian].
- Marx, Karl and Friedrich Engels (2018), **The German Ideology**, Translated by: Tirdad Niki, Ferdos, [in Persian].

- Merton, Robert King (1968), **Social Theory and Social Structure**, New York: The Free Press.
- Meszaros, Istvan (2001), **Marx's Theory of Alienation**, Translated by: Hasan Shamsavary and Kazem Firouzmand, Tehran: Nashr-e Markaz, [in Persian].
- Modirshanechi, Mohsen (2015), **The Democratic Party of Iran and the Changes of the 1320s**, Tehran: Chapakhsh, [in Persian].
- Moore, Barrington (1974), **Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World**, Australia: Penguin Books University.
- Morgenthau, Hans Joachim (2018), **Politics Among Nations**, Translated by: Homeyra Moshirzadeh, Tehran: Publications of the Ministry of Foreign Affairs, [in Persian].
- Naghizadeh, Ahmad (2013), **History of Diplomacy and International Relations**, Tehran: Nashr-e Ghomes, [in Persian].
- Palmer, Robert Roswell (2017), **A History of the Modern World**, Vol. 2, Translated by: Abolghasem Taheri, Tehran: Amir Kabir, [in Persian].
- Plamenatz, John Petrov (2008), **Man and Society**, Vol. 2, Translated by: Kazem Firouzmand, Tehran: Rozaneh, [in Persian].
- Popper, Karl Raymond (2017), **The Open Society and Its Enemies**, Vol. **Hegel and Marx**, Translated by: Amir Jalaleddin Aalam, Tehran: Niloufar, [in Persian].
- Rash, Michael (2014), **Politics and Society: An Introduction to Political Sociology**, Translated by: Manouchehr Sabouri, Tehran: SAMT, [in Persian].
- Rasoulzadeh, Mohammad Amin (2010), **Nationality and Bolshevism**, Tehran: Pardis-e Danesh & Nashr-e Shirazeh, [in Persian].
- Ritzer, George (2019), **Sociological Theory**, Translated by: Houshang Nayebi, Tehran: Nashr-e Ney [in Persian].
- Russell, Bertrand (2020), **The Practice and Theory of Bolshevism**, Translated by: Amir Soltanzadeh, Tehran: Nashr-e Elm, [in Persian].
- Service, Robert (2020), **Lenin: A Biography**, Translated by: Bizhan Ashtari, Tehran: Saless, [in Persian].
- Shokat, Hamid (2020), **The Lost Years; Lenin and the Experience of the October Revolution**, Tehran: Akhtaran [in Persian].
- Shub, David (2019), **Lenin**, Translated by: Mohammad Bamdad, Tehran: Jami, [in Persian].
- Skinner, Quentin (2011), **Families and States in Western Europe**, New York: Cambridge Press.
- Skinner, Quentin (2020), **Visions of Politics**, Vol. I: **Regarding Method**, Translated by: Fariborz Majidi, Tehran: Farhang e Javid, [in Persian].
- Smith, Anthony D (2015), **Nationalism and Modernism**, Translated by: Kazem Firouzmand, Tehran: Saless [in Persian].

- Taylor, Alan John Percival (2020), **The Origins of the Second World War**, Translated by: Bahram Fardad Amini, Tehran: Elmi & Farhangi, [in Persian].
- Thomson, David (2020), **Europe Since Napoleon (1789-1970)**, Vol. 1 & 2, Translated by: Khashayar Deihimi and Ahad Aligholian, Tehran: Nashr-e Ney, [in Persian].
- Trotsky, Leon (2014), **History of the Russian Revolution**, Translated by: Saeed Bastani, Tehran: Niloufar, [in Persian].
- Walker, David and Daniel Gray (2007), **Historical Dictionary of Marxism**, Toronto: The Scarecrow Press, Inc.
- Waltz, Kenneth (2019), **Man, the State, and War**, Translated by: Mohammad Reza Rostami, Tehran: Saless, [in Persian].
- Wetherly, Paul (2005), **Marxism and the State**, Hampshire: Palgrave Mac Millan.
- Worsley, Peter (2002), **Marx and Marxism**, London: Routledge.
- Zinn, Howard (2018), **A People's History of the United States: 1492-Present**, Translated by: Mani Salehi Alameh, Tehran: Akhtaran, [in Persian].